

Ahsikes'te
Karahanlı
Hükümdarı
Şerefüddeve
Ebû'l-Muzaffer
Arslan Han
adına 410'da (1019)
basılmış
gümüş sikke
(İstanbul
Arkeoloji Müzesi,
Teşhir, nr. 999)

Türk (Karahanlı) devrine yakın bir zamanda, yani henüz Fergana'nın başşehri iken gördüler. Karahanlılar devrinde Ahsikes, Şaş ırmağının (Siriderya) kuzey kıyısında, dağlarla çöl arasındaki ağaçlık bir vaha içinde, iç ve dış şehirden (medîne ve rabaz) teşekkül eden çift surlu ve dört kapılı mâmur bir şehirdi. İdarî makam iç şehir surları içinde, Siriderya ırmağına bakan bir uçurumun üstünde bulunan çok müstahkem kalede idi. Cami-mescid etrafında büyük imaretler mevcuttu; evler de tahta ve balçıklandı. Nehirden getirilen sular sokaklarda arkılar içinde akıyor ve havuzlarda toplanıyordu. Kazılarda Hâkanî devrine ait büyük bir hamamın kalıntıları bulunmuştur. Ahsikes'te Hâkanî dönemine ait arkeolojik malzeme çok zengindir ve bu durum şehrin o devirde, İpek yolu üzerinde önemli bir kervan merhalesi ve bir kültür-sanat merkezi olduğunu göstermektedir. XI-XII. yüzyılda Ahsikes'te Hâkanî hükümdarlarının sikkeleri de basılıyordu. Yine bu devirde, taşıdıkları Ahsikesî nisbesinden bu şehirli oldukları anlaşılan hadis, lugat ve tarih âlimleri ile mutasavvıflar da yetişmiştir.

Karahıtay ve Moğol istilâları sırasındaki savaşlarda zarar gördüğü anlaşılan Ahsikes, 1218'de Moğol idaresine geçti. Karahıtay ve Moğol devrinde Türkistan'da eski dinlerin canlanması ile Ahsikes İslâmî ilim merkezi olma vasfını kaybetmiş gibi görünmektedir. Timur-lular'dan Ömer Şeyh Mirza, Fergana hükümdarı iken Ahsikes'i başşehir yapmış ve 1494'te orada ölmüştür. Ahsikes'te babasının yerine tahta geçen Hindistan fâtihi Bâbü, hâtıralarında şehri bugünkü harabeye benzer şekilde anlatmaktadır. Bâbü zamanında bir dereceye kadar mâmur kalan Ahsikes'in, komşu Namangan'ın büyümesiyle gittikçe terk edildiği anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Havkal, *Kitâbü Şüretü'l-arz*, Kahire, ts., s. 420; Makdisî, *Ahsenü't-tekkâsim*, s. 271; Semânî, *el-Ensâb*, I (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî), Haydarâbâd 1961-66 — Beyrut 1400/1980, s. 132-133; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 120-122; Babur, *Vekayi* (trc. ve nşr. Reşit Rahmeti Arat), Ankara 1943, I; W. Barthold, *Turkestan v epoxu Mongol'skago naşestviye*, Petrograd 1898, I, 132; a.mlf., "Ahsiket", *İA*, I, 226; a.mlf., "Fergana", *İA*, IV, 558-565; E. Chavannes, *Documents sur les Turcs Occidentaux*, Petrograd 1903, s. 148; A. N. Bernştam, *Istoriko-arxeologičeskie oçerki Tsentral'nogo Tyan'shanya i Pamiro-Alaya*, Moskova 1952, s. 233, 237, 244, 246-247; W. Fuchs, "Huei-cho's Pilgerreise", *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, Berlin 1938, s. 452; A. M. Belenitzkiy v.dğr., *Srednevekoviy gorod Sredney Azii*, Leningrad 1973, I, 61, 201-204; Emel Esin, *İslâmiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâm'a Giriş*, İstanbul 1978, s. 232.

EMEL ESİN

AHSİKESİ

(الاحسيني)

Ebû Abdillâh Hüsâmeddin Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Ahsikesî (ö. 644/1246-47)

Hanevî fakihî.

Mâverâünnehir Hanevî fukahası arasında önemli bir yeri vardır ve özellikle fıkıh usulüne dair muhtasar eseriyle tanınmıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi vermeyen kaynaklar, Muhammed b. Muhammed el-İdî el-Buhârî ve Muhammed b. Ömer en-Nevcâbâzî'nin (Nevhâbâzî-Nücâbâzî) kendisinden fıkıh tahsil ettiklerini kaydederler.

Hüsâmeddin el-Ahsikesî'nin fıkıh usulüne dair *el-Müntehab fi usûli'l-mezheb* adlı eseri, lakabına nisbetle *el-Müntehabü'l-Hüsâmî* adıyla meşhur olmuştur. Birçok yazma nüshası bulunan eser defalarca basılmıştır (Leknev 1877; M. Fâiz Gankûhî'nin *et-Ta'liku'l-hâmî* adlı şerhiyle, Leknev 1317; Mevlevî Muhammed İbrâhim'in hâşiyesiyle, Leknev 1318, 1324; Nizâmeddin el-Kureşî'nin şerhi *en-Nizâmî*

ile, Dehli 1907; Ahmed b. Abdülhak ed-Dihlevî'nin *en-Nâmî* adlı şerhiyle, Dehli 1326). Fukaha arasında kabul görerek elden ele dolaşan bu derli toplu ve özlü eser, tanınmış bazı Hanevî âlimleri tarafından da şerhedilmiştir. Sayıları onu aşan bu şerhler arasında başlıcaları şunlardır: Hüseyin es-Siğnâkî'nin *el-Vâfi*; Abdülazîz el-Buhârî'nin *Gâyetü't-tahkîk* (*et-Tahkîk* veya *Şerhu'l-Müntehabi'l-Hüsâmî*); Emîr Kâtib el-İtkânî'nin *et-Teb-yîn* ve Hâfızüddin en-Nesefî'nin şerhi. Bunlardan Abdülazîz el-Buhârî'nin şerhi basılmış olup (Leknev 1871, 1876) diğerleri yazma halindedir. Emîr Kâtib'in şerhi Sâbir Nâsir Mustafa Osman, Nesefî'nin şerhi de Salim Ögüt tarafından edisyon kitiği yapılarak neşre hazırlanmıştır (bk. bibl.).

Ahsikesî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Miftâhu'l-uşûl*, *Gâyetü't-tahkîk*, *Değâ'ıku'l-uşûl ve't-tebyîn*.

BİBLİYOGRAFYA :

Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, Haydarâbâd 1332, II, 120; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, Bağdat 1962, s. 57; Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-ülûm*, I, 635, 640, 729; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1848-1849; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 188; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 123; Serkîs, *Mu'cem*, I, 406, 538; Brockelmann, *GAL*, I, 474; *Suppl.*, I, 654; Ziriklî, *el-A'lam*, VII, 255-256; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XI, 253; Sâbir Nâsir Mustafa Osman, *et-Tebyîn li-Kuvâmidîn Emîr Kâtib el-İtkânî* (doktora tezi, 1400/1980), Ezher Üniversitesi; Salim Ögüt, *Şerhu Hâfıziddin en-Nesefî li-Kitâbi'l-Müntehab fi usûli'l-mezheb* (doktora tezi, 1408/1988), Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi, s. 8-17; B. Spuler, "Akhshikath", *El²* (İng.), I, 330.

MUSTAFA UZUNPOSTALCI

AHSİKET

(bk. AHSİKES).

AHSAP

(أخشاب)

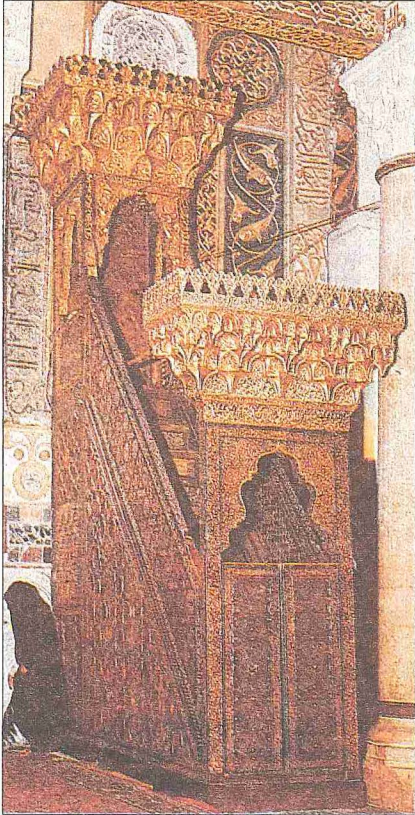
Güzel sanatların çeşitli alanlarında kullanılan bir malzeme.

Kelimenin aslı, Arapça haşebin (ağaç, kereste) çoğulu olan ahsâbdır ve "herhangi bir imalâtta kullanılmak amacıyla ve yakılmamak üzere ağaçtan kesilmiş yapı malzemesi, kereste" anlamına gelir. Ağacın günlük hayatta kullanılmaya başlaması mimarlık, sanat tarihi ve el sanatlarında ahsap işçiliğinin doğmasına yol açmıştır.

Pazırık kazılarında ele geçen çeşitli parçalar, Orta Asya Türkleri'nin çok eski tarihlerden beri ahşapla ilgilendiklerini ortaya koymuştur. Radloff'un 1865 yılında Altaylar'daki kurganlarda bulduğu ahşap eşya bu konudaki ilk örnekleri oluşturmaktadır. Leningrad Müzesi'nde muhafaza edilen Hunlar'a ait bu eserler arasında, özellikle içi oyulmuş ağaç gövdesinden yapılmış bir lahit ile bazı at koşumları önem taşımaktadır.

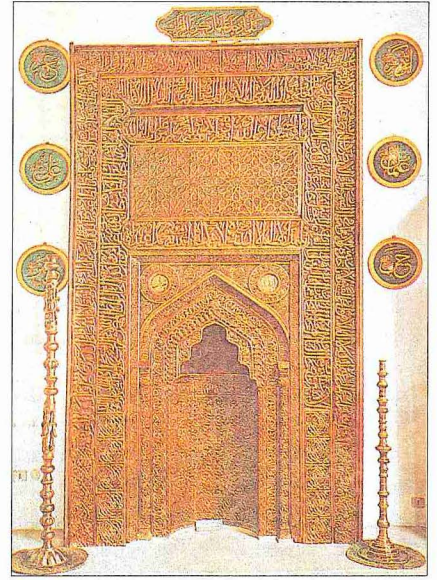
İlk İslâm mimarisinin Suriye yöresinden günümüze gelebilen ahşap örneklerinde, akantus ve asma yapraklarından oluşan zengin süslemelerle karşılaşılmaktadır. Müşettâ Sarayı'nın cephesindeki taş kabartmalar, Emevîler'in ve sonra da Abbâsîler'in ahşap eserlerinde pek az değiştirilerek aynen kullanılmıştır. X-XIII. yüzyıl Suriye ve Mısır taş kabartmaları da Fâtımî ahşap eserlerini etkilemiştir. el-Ezher Camii'nin XI. yüzyıla tarihlenen kapısı ile el-Hakîm Camii'ndeki ahşap eserler bunun en canlı örnekleridir.

Nüreddin Zengî devrinde başlanarak (564/1168-69) oğlu Sâlih İsmâil zamanında tamamlanan (570/1174-75) Mescid-i Aksâ'nın ceviz ağacından yapılmış minberi

Selçuklular da ahşapla çok yakından ilgilenmişler, mimaride yapı malzemesi olarak kullandıkları gibi, ahşaptan minber, kürsü, rahle, Kur'an mahfazası, çekmece, sanduka ve sanat değeri yüksek başka eserler meydana getirmişlerdir. Selçuklular ahşap çalışmalarında daha çok oyma (kabartma), şebekeli oyma ve boyama tekniklerini uygulamışlardır. Geniş ölçüde kullanılan oyma tekniğinde motifler, ağaç yüzeyi kalemle oyularak kabartma halinde meydana çıkarılmıştır. Bu tür çalışmalar, kalemin çok derine inmesi halinde "derin oyma", meyilli çalışması halinde de "eğri kesim" diye isimlendirilmektedir. Oyulan sathın düz veya yuvarlak çukurluklar ihtiva edecek şekilde engebeli bırakılışına göre iki gruba ayrılan derin oyma tekniğinde, başlıcaları XII-XIV. yüzyıllara ait Alâeddin Camii, Malatya Ulucamii ve Kayseri Ulucamii minberleri ile Ankara Hacı Bayram Türbesi'nin kapısı, Ankara'da Ahî Şerafeddin'in sandukası ile Siirt Ulucamii, Ankara Arslanhane Camii minberleri, Ankara Kızılbaş Camii'nin kapısı ve Birgi Ulucamii'nin pencere kanatları örnek olarak gösterilebilir. Şebekeli oyma tekniğinde ağaç yüzeyi bütünüyle ortadan kalkmıştır. Ahşap üzerinde çevresi oyulan palmet, lotus ve kıvrık dallardan meydana gelen desenler uçlarından birbirine tutturulmak suretiyle ortaya değişik kompozisyonlar koymuşlardır. Bu teknik genellikle rahle, minber ve kürsü parçaları ile korkuluk levhalarında uygulanmıştır. Selçuklular bazı yapılarında ahşap sütun başlıkları, konsollar ve kirişler üzerine boya ile bezeme yapmak suretiyle yeni bir teknik geliştirmişlerdir. Önemli örnekleri Afyon Ulucamii, Beyşehir Eşrefoğlu Camii, Kastamonu Candaroğlu Mahmud Bey Camii ile Ankara'daki bazı mescidlerde görülen bu teknikte başlıca motifleri yıldız, altıgen, üçgen, stilize edilmiş arabesk, çeşitli çiçekler ve kuşlar meydana getirmektedir. Selçuklular'ın ahşap işçiliği, Beylikler devrinde de aynı üslup, teknik ve işçilikle devam etmiştir. XIII. yüzyılın sonlarına doğru, Ankara yöresinde çok gelişmiş bir ahşap sanatıyla karşılaşılabilir. Anadolu'nun çeşitli şehirlerindeki eserlerde, Selçuklu geleneğini sürdüren Ankara atölyelerinden yetişmiş Ebûbekir oğlu Muhammed, Mahmud oğlu Nakkaş ve Abdullah oğlu Dâvud gibi ustaların adlarına rastlanmaktadır.

Selçuklular'ın ahşap işçiliğini bir sanat olarak benimsemesi, yapıların mi-

XIV. yüzyılın ilk yarısında Ürgüp Demseköy'de inşa edilen Taşkınpaşa Camii'nin ceviz ağacından oyma tekniğiyle yapılmış mihrabı (Ankara Etnografya Müzesi)

mari elemanlarla bezenmesinden doğmuş, Osmanlılar da bunu en yüksek düzeye ulaştırmışlardır. Anadolu ahşap sanatında tercihen kullanılan ağaçlar ceviz, şimşir, ıhlamur, meşe, elma, armut ve sedir gibi yerli ağaçlarla gül ve abanoz gibi dışarıdan getirilen tropikal ağaçlardır. Osmanlı ahşap ustaları da Selçuklu ve Beylikler devri ustalarını takip ederek oyma, şebekeli oyma ve künde-kârî (geçme) tekniklerine ağırlık vermişlerdir. Osmanlılar, kendilerinden önce bilinen tekniklere yenilik getirmemiş, daha çok değişik üsluplarda göze hoş gelen kompozisyonlar ortaya koymuşlardır. Bununla beraber künde-kârîyi geliştirmiş, kakma ve sedef mozaik tekniklerine geniş ölçüde yer vermişlerdir. Bezemelerde rûmî ve palmet kompozisyonlarının yanı sıra bitki motiflerinin de ağırlıklı kazandığı görülmektedir. XV. yüzyıl eserlerinde nebatî figürlerden başka kitâbeler ve geometrik motiflerle zenginleştirilmiş daha değişik bir görüntü dikkati çekmektedir. Mimar Hayreddin'in yapısı olan Edirne Beyazıt Camii ile Topkapı Sarayı Hazine Dairesi'nin kapıları ve Ankara Etnografya Müzesi'nde muhafaza edilen çeşitli kapı örnekleri, XV. yüzyılın en önemli ahşap eserleridir. Osmanlılar oyma ve sedef kakma çalışmalarında dört yapraklı yonca motifini de rûmîli bezemelerin yanında yaygın biçimde kullanmışlardır. XVI. yüzyıl ah-

şap işlerinde çiçekli bezeme bütün yüze kaplanmış ve rûmillerle daha karmaşık bir üslûba gidilmiştir. Topkapı Sarayı Bağdat ve Revan köşklerindeki kapılarda görüldüğü gibi, o zamana kadar ahşap sanatında kullanılmayan çintemani motifine de yer verilmiş, fildişi kakma yazı frizleri ile kompozisyon tamamlanmıştır. XVI. yüzyılda, Topkapı Sarayı'nda ahşap üzerine çalışan atölyeler kurulmuş ve buradan pek çok usta yetişmiştir. XVII-XVIII. yüzyıllarda bazı yenilikler ortaya çıkmış, ahşap eserlere tatbik edilen sedef, bağa ve fildişi gibi elemanlarla daha renkli bir görünüme ulaşılmıştır. Bu yüzyıllarda Avrupa'nın barok ve rokoko üslupları ahşap işçiliğini de etkilemiş, sedef mozaik tekniği yaygınlaşmıştır. XIX. yüzyılda ahşap üzerine, daha çok trabzan ayaklarında, dolap kapaklarında, çekmecelerde, tavan göbeklerinde, lambalıklarda ve kavukluklarda görülen Edirnekârî boya bezeme uygulanmıştır.

Ahşap camilerin ilk örnekleri XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da ortaya çıkmıştır. Afyon Ulucamii, Sivrihisar Ulucamii, Ankara Arslanhane Camii ve Beyşehir Eşrefoğlu Camii ahşap camilerin en güzel örnekleridir. Ahşap cami ve mescidlerde kirişleme tavanlar yine ah-

XIII. yüzyıla ait Anadolu Selçuklu ahşap yapı parçaları
(Türk ve İslâm Eserleri Müzesi-İstanbul)

şap sütunlarla desteklenmiş, üzerlerine de ahşap mimari detaylarının en gösterişli unsurları olan skalaktitli ve zengin süslemeli başlıklar yerleştirilmiştir. Ahşap, ahşap camilerden başka sivil mimaride de geniş ölçüde kullanılmıştır. İstanbul'daki yalılar, konaklar ve köşkerlerin yanı sıra Ankara, Kütahya, Kula, Safranbolu, Mudurnu evleri ahşap yapı sanatının en güzel örneklerini teşkil etmektedir. Bunlar, ahşap çatma üzerine iki taraflı çakılmış tahtalarla duvarları oluşturulan ve genellikle yalnız iç yüzden alçıyla sıvanan bağdadî yapılarıdır. Bu tür yapılar arasında Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı ile Emirgân'daki Şerifler Yalısı, tavanlarındaki ince marangozluk ve nakkaşlık mahareti açısından da ün yapmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

L. A. Mayer, *Islamic Woodcarves and Their Works*, Geneva 1958; Bahaeddin Ögel, "Selçuklu Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, sy. 1, Ankara 1956, s. 199-236; Can Keremettli, "Osmanlı Devri Ağaç İşleri, Tahta Oyma, Sedef, Bağ ve Fildişi Kakmalar", *TET. D*, sy. 4 (1962), s. 5-13; Gönül Öney, "Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri", *STY*, III (1969-70), s. 135-149; E. Yücel, "Selçuklu Ağaç İşçiliği", *Sanat Dünyamız*, sy. 4, İstanbul 1975, s. 2-10; a.mlf., "Osmanlı Ağaç İşçiliği", *Kültür ve Sanat*, sy. 5, İstanbul 1977, s. 58-71.

ERDEM YÜCEL

AHTAL

(الأختال)

Ebû Mâlik Gıyâs b. Gavs
b. es-Salt el-Ahtal
(ö. 92/710-11)

Emevî devri
hristiyan Arap şairlerinden.

20 (641) yılında Hîre'de veya Suriye çölündeki Rusâfe civarında doğdu. Arabistan'ın tanınmış hristiyan kabilelerinden Benî Tağlib'in Cüşem b. Bekir koluna mensuptur. Kendisini sevmeyenler tarafından kullanılan Devbel (domuz yavrusu) lakabından ziyade açık saçık şiirlerle herkes hakkında çekinmeden çok sert hicivler söylediği için, yine Tağlib kabilesine mensup müslüman şairlerden Kâ'b b. Cuayl'in ona, "Sen boş boğaz ve sefihin (ahtal) tekisin" diye hitap etmesinden dolayı Ahtal lakabıyla şöhret bulmuştur. Yine bir hristiyan olan annesi Leylâ'nın ölümünden sonra kendisine keçi çobanlığı yaptıran üvey annesinin aşırı baskıları ruhunu isyana sevk etmiş ve rivayete göre üvey annesini hicvettiği iki beyitle Ahtal'ın şiir hayatı başlamıştır. İlk önce kabilesinin ünlü şairi ve hristiyanken müslüman olan Kâ'b b. Cuayl'i hicvederek kendini kabul ettirdi. Ardından Küfe'de kabile ileri gelenlerine methiyeler yazmaya başladı. Daha sonra saray muhitine girerek methiyelerinde Emevî halifelerini, özellikle Yezîd'i, Halife Muâviye'yi, Haccâc ve Ziyâd gibi ileri gelen devlet adamlarını övdü. Yezîd'in gözdesi ve nedimi oldu. Henüz halife olmayan Yezîd'in isteğine uyarak Emevî düşmanları ile Ehl-i beyt'i ve ensarı yeren şiirler söyledi. Ashâb-ı kirâmdan Nu'mân b. Beşîr'in şikâyeti üzerine Halife Muâviye Ahtal'ın dilini kesmek istediye de araya giren Yezîd onu kurtardı. Ensarı yerdiği için müslümanlar tarafından lânetlenen Ahtal, Abdülmelik zamanında hânedanın resmî şairliğine getirildi ve sarayda çok rağbet gördü. Boynundaki altın haçıyla Halife Abdülmelik'in huzuruna izinsiz girip çıkıyordu. Hayatı boyunca hristiyan kalan Ahtal, bu dine fazla bağlı olmamasına rağmen, İslâmiyet'i kabul etmesi için bazı Emevî hânedanı mensuplarının yaptığı teklifleri reddetti. Hristiyanlığın ah-lâkî kaidelerini kendine göre yorumlar, aşırı derecede müptelâ olduğu içkiyi hristiyanların müslümanların karşısında bağımsızlıklarının bir alâmeti sayardı. Saraylarda çok rahat bir hayat sürmesine rağmen bedevî hayatını özler ve her fırsatta kabilesini ziyaret ederdi. Abdül-

Ermenek'te 1306-1349 yılları arasında ait Sipas Camii'nin
çınar ağacından işlenmiş pencere kapağı

